

Samfundsvidenskab

”Det samfundsvidenskabelige er i det moderne samfund tæt forbundet med den samfundsmæssige praksis, hvilket rejser nogle problemstillinger for såvel undervisningsfaget som videnskabeligheden i faget. På den ene side må og skal samfundsvidenskaberne bruges i det politiske system, på den anden side skal samfundsvidenskaberne bidrage til den kritiske analyse af den til enhver tid eksisterende magtstruktur.”

Rektor Mogens Hansen: At tænke samfundsfagligt
– et bidrag til dannelsen

Hvad er samfundsvidenskab?

af Peter Føge

Mor bestemmer – eller?

I en rapport fra Undervisningsministeriet, der undersøger, hvorfor unge vælger den ungdomsuddannelse, som de gør, er et af resultaterne, at forældrene spiller en aktiv rolle ved dette valg, ikke mindst mor! Selv om de fleste unge vil hævde med fast stemme, at de selv har truffet afgørelsen, om det skulle være den ene eller anden gymnasiale uddannelse, peger denne undersøgelse på, at forældrene er aktive medspillere:

”Undersøgelsen viser, at forældrene især træder i karakter, hvis børnenes ønsker afviger meget fra forældrenes præferencer. Mange forældre vil reagere, hvis deres barn ikke ønsker at tage en ungdomsuddannelse. (...) eksempler på forældre, der i større eller mindre omfang har reageret på uddannelses- eller erhvervsønsker fra børnene, som de har fundet for ”eksotiske” (fx studievært, musikkonservatoriet og hajforsker).

Forældrenes teknikker til at påvirke børnene kan være at nævne spændende eller afskrækkende eksempler, fortælle positive eller negative historier fra branchen, ensidigt spørge ind til, om barnet har overvejet ulemperne ved uddannelsen og erhvervet i forhold til arbejdstider, stress, beskæftigelse mv.”

Samfundsvidenskab – nærmere indkredsning

Som det konkrete eksempel viser, tager de samfundsvidenskabelige fag sig af, hvordan vi mennesker organiserer – og udvikler – vores fælles virkelighed. Andre eksempler kunne være i langt større skala, eksempelvis: hvorfor opstår krige, fx i Irak? (international politik). Det kan være gennem formelle, nedskrevne regler fx i form af love og traktater, men også gennem alle de uformelle normer og vaner, som vi indretter os efter. Ofte indgår magt på den ene eller anden måde. En lang række institutioner har stor betydning, tænk bare på Folketinget eller på gymnasiet.

Opgaven for samfundsvidenskab er at give forståelse for menneskelige handlinger i social sammenhæng og at forstå forandringer og sammenhænge i det sociale liv. Eller sagt med *Encyklopædiens* ord er samfundsvidenskab ” . . . den del af videnskaben, som beskæftiger sig med en række aspekter af menneskeskabte fællesskaber, *samfund*, fx sociale, økonomiske og politiske forhold”. Samfund skal opfattes bredt, det kan spænde fra det helt lokale (fx en skole) til internationale forhold.

Eksempler på samfundsvidenskabelige fag

I gymnasie-sammenhæng kan vi bruge samfundsfag som eksempel på et samfundsvidenskabeligt fag, som alle har. Erhvervsøkonomi er et eksempel på et samfundsvidenskabeligt valgfag. Fra de videregående uddannel-

ser kan vi pege på statskundskab og økonomi som de store – den sidste i mange forskellige udgaver. Sociologi og etnologi er også samfundsvidenskab. Pædagogik regnes normalt med til det samfundsvidenskabelige område. På mere konkret plan er der opstået mere afgrænsede samfundsvidenskabelige forskningsfelter såsom konfliktforskning, kvindeforskning og fremtidsforskning.

Grænserne mellem de samfundsvidenskabelige fag er ofte uskarp (fagfolk kan skændes meget om dem!), og også i forhold til fx det humanistiske hovedområde kan grænsedragningerne være lidt af et problem, bl.a. i relation til historie.

Undertiden benævnes de samfundsvidenskabelige fag magt-studierne, fordi så mange personer på de centrale politiske og administrative beslutningsposter har deres uddannelsesmæssige baggrund her.

Lidt historie

Det samfundsvidenskabelige hovedområde er i forhold til humaniora og naturvidenskab forholdsvis ungt. I gymnasieskolen er det faktisk først med den sidste gymnasiereform i 2005, at det ophøjes til et hovedområde på linje med de to andre. På universitetsniveau er det jura og økonomi, der er ældst. Samfundsfag begyndte som universitetsfag så sent som 1965 med sigte på gymnasierne. Antallet af studerende på de samfundsvidenskabelige studier et steget markant gennem de senere år.

I teoribøger om samfundsvidenskab går man undertiden helt tilbage til antikkens filosoffer Platon (ca. 427-347 f.Kr.) og Aristoteles (384-322 f.Kr.), men som oftest opfattes samfundsvidenskab som et moderne fænomen, sådan som man har kendt det de sidste par hundrede år. Lidt

Politologi stammer fra græsk og betyder statskundskab.

Etnologi stammer fra græsk og betyder læren om folkeslag.

Sociologi er interlatin og betyder læren om samfundsstruktur og mennesker som medlemmer af et fællesskab.

Pædagogik stammer fra græsk og betyder opdragelseskunst.

Platon

Aristoteles

Adam Smith

Auguste Comte

populariserende trækker man Adam Smith (1723-1790) frem som nationaløkonomiens fader og tilsvarende Auguste Comte (1798-1857) inden for sociologien.

Sigtepunkter for samfundsvidenskab

De samfundsvidenskabelige fag sigter på at give os *orientering*, så vi kan holde fast i de ting, som bliver undersøgt. Men orientering alene gør det ikke – også *forklaring* er af kardinal betydning, så man kan se sammenhænge eller mønstre i en ellers kaotisk virkelighed. Herfra er vejen ikke lang til at opstille handlemuligheder, så de undersøgte forhold kan forbedres/forenkles/effektiviseres.

I undersøgelsen fra afsnittet ”Mor bestemmer eller?” indgår det som mål at få skabt en *solid orientering, overblik og forklaring* inden for området ”hvordan vælger unge uddannelse”. Men lige så centralt er det at få indkredset nogle *handlemuligheder* for, hvordan vilkårene kan forbedres og blive mere effektive. Fx kommer rapporten med denne anbefaling (blandt mange):

”Vejledningen bør tage højde for, at der blandt flere forældre er en kompetence-blindhed i forhold til at anbefale særligt ’kønnede’ uddannelser til barnet, alt efter om det er en dreng eller pige. Det er således vigtigt at være opmærksom på, at det er barnets individuelle interesser og kompetencer, frem for dets køn, der er styrende for uddannelsesvalget.”

Eksemplet med vejledning har at gøre med *bele Danmark*. Samfundsvidenskab kan også arbejde på *lokalt* niveau, fx kan man lave samfundsundersøgelser af problemer lokalt i den enkelte kommune, men også for en enkelt institution som et gymnasium. I den anden ende af skalaen ligger undersøgelser, der griber fat om *internationale* processer, fx fordelingen af rigdom og fattigdom på globalt plan.

Lidt abstrakt kunne man sammenfatte de samfundsvidenskabelige sigtepunkter i tre hovedfelter:

- Sociale strukturer og relationer (sociologi)
- Produktion og fordeling af ressourcer (økonomi)
- Politiske strukturer, processer og magtrelationer – nationalt og internationalt (politologi/statskundskab/international politik)

Vi er en del af samfundet

Det er karakteristisk for samfundsvidenskab, at den, der undersøger samfundsproblemer, selv er en del af den virkelighed, som bliver undersøgt. Modsætningen er tydeligst i forhold til naturvidenskab, hvor en række naturvidenskabelige love vil gælde, uanset om den naturvidenskabelige studerende betragter og afdækker dem eller ej. De vil fungere på samme måde både før og efter. Men selv om samfundsvidenskab ofte har søgt at skabe den samme distance til de samfundsfænomener, man undersøger, er det en principiel forskel, at den, der foretager forskningen, også selv er en del af samfundsvirkeligheden. Den, der samler viden om unges valg af uddannelse, har måske selv børn i den relevante alder og har derfor allerede dannet sig en forståelse, inden undersøgelsen går i gang. Og resultaterne vil (måske) være med til at forme og ændre den undersøgte virkelighed. Måske vil unge handle på en anden måde, når de har læst om deres forældres indflydelse. Eller fra samfundets side udstyrer man måske forældre med mere effektive værktøjer til at forstå det moderne uddannelsessystem.

Mange faktorer spiller ind

Det er sjældent, at man i samfundsvidenskab kan udpege en enkelt faktor til at være udslagsgivende alene. Det kan man undertiden have en fornemmelse af, når nogle mener, at får man blot den og den enkeltperson ryddet af vejen, så vil alt være problemfrit. Så godt som alle dybere samfundsundersøgelser når frem til, at der er mange faktorer på spil, når et problem skal afdækkes. Samfundsvidenskaben har netop til opgave at få fremhævet de faktorer, der gør det muligt at forstå/at gøre noget ved et bestemt problem. Men det er en god grundregel at have i baghovedet, når man bliver præsenteret for samfundsvidenskab, at der ofte er tale om forenklinger, og ofte kunne de opstilles på andre måder – fx hvis man fokuserede på nogle andre elementer.

Konkret støtte og/eller kritik

Thijs:
På RUC
SamBas

får du bred samfunds­faglig grund­viden, meget tvær­videnskab, vi har fx politik, økonomi, sociologi, planlægning af ressourcer, meget på tværs af hinanden, så vi kan se helheder, og fagene får lov at støtte hinanden.

Undersøgelsen fra første afsnit er bestilt af Undervisningsministeriet med det klare formål, at den skal hjælpe med til at gøre vejledningen af unge så effektiv og målrettet som muligt. På denne konkrete måde bidrager et stort antal undersøgelser inden for samfundsvidenskaberne til at forenk­le og forbedre den måde, som samfundet bliver styret på. I dette tilfælde meget konkret ved at undersøgelsen er bestilt og betalt af et ministerium. Imidlertid har man altid i samfundsvidenskab stået fast på, at samfundsvidenskab principielt har en dobbeltnatur: ved siden af at kunne bruges direkte skal den samtidig tjene som grundlag for *kritisk stillingtagen*.

Der ligger her en slags paradoks. Hvordan undgår man, at samfundsvidenskab alene bliver til støtte og legitimation for dem, der sidder på magten? Og hvordan stiller man på samme tid sine resultater til rådighed for *kritik af magten*?

Stillingtagen

Det ligger i tæt forlængelse til disse tanker, at man på samfundsvidenskabelige områder udfordres til at tage stilling selv til de problemstillinger, som man arbejder med. Ikke som noget isoleret og frit i luften svævende, men i vekselvirkning med konkret behandling af undersøgelsesresultater, teorier, analyser og metoder. For mange elever ligger det mest spændende ved det samfunds­faglige netop i dette spændingsfelt, hvor værdier og interesser er på spil, og hvor demokratiets beslutninger og magtrelationer kan påvirkes.

Opgaveforslag

1. Overvej, om resultaterne fra de samfundsvidenskabelige undersøgelser først i afsnittet passer med dine egne erfaringer.
2. Opstil et par forslag til undersøgelser, som man kunne foretage på din skole for at forbedre forholdene. Start med at indkredse og præcisere: hvad er problemet, der skal kastets lys over.
3. Opstil 5 forslag til samfundsvidenskabelige undersøgelser, som det ville være en god idé at få gennemført på landsplan.

Samfundsvidenskabs empiri, teori og metode

– nogle hovedsynspunkter

af Peter Føge

I Politiken 20. marts 2005 kunne man læse: "Unge druk øges på ungdomsuddannelserne. 17-årige unge drikker dobbelt så meget som 16-årige, slår en ny undersøgelse fast. Der ryger næsten dobbelt så meget alkohol ind i systemet på en 17-årig dreng, som der gør på en 16-årig af samme køn. Og pigerne er ikke meget bedre".

Sådan starter avis-referatet af en større undersøgelse af unge menneskers forhold til sundhed, herunder alkohol. Den er landsdækkende, men koncentrerer sig mest om de største byer. Kunne det være noget at foretage en lokal analyse på jeres skole af tilsvarende temaer?

Empiri

Den del af samfundet, som man vil have kikket nærmere på i denne undersøgelse, er unge menneskers opfattelse af nogle udvalgte emner, som har med sundhed at gøre. Og ikke bare hvad de mener; det sigter også på, hvordan de unge rent faktisk opfører sig på disse områder med motion, mad, rygning og ikke mindst alkohol. I denne bestemte undersøgelse kan man sige, at det er netop dette udsnit af virkeligheden, der er den relevante empiri.

Taler vi samfundsvidenskab bredt, bliver empiri noget vanskeligere at få udtrykt. Det kan – lidt forenklet – siges at være de mange strukturer og elementer, som menneskelige fællesskaber består af. Det kan strække sig fra de store fællesskaber som stater og internationale sammenslutninger, fx fra EU til de små enheder som familier og kammeratgrupper. Nogle er meget formelt bygget op med mange regler, andre er helt uformelle. I nogle tilfælde er der tale om samarbejde, i andre om konflikt og modsætning.

Empiri stammer fra græsk og betyder erfaring.

Teori

Generel stammer fra latin og betyder *overordnet, almindelig*.

Specifik stammer fra latin og betyder *speciel, karakteristisk*.

Normativ stammer fra latin og betyder *gældende som rettesnor*.

Deskriptiv stammer fra latin og betyder *beskrivende*.

I *Gyldendals Samfundslex* defineres en teori ”en eller flere påstande ..., der giver en forklaring på en situation eller et fænomen eller giver svar på et problem.” En teori skal principielt kunne holdes op mod empirien, så man kan tage stilling til, om den er sand. Inden for samfundsområdet bruges *model* ofte på linje med teori.

Hvis man kunne opstille en teori ud fra citatet om lige præcis unges drikkeri, ville det være en *specifik teori*, altså en teori med et begrænset gyldighedsområde. Det modsatte er en *generel teori*, fx omkring hele det politiske system.

En anden skillelinje har at gøre med *normativ teori* i modsætning til *deskriptiv teori*. Den normative teori kunne fx stille op, hvordan man mindsker unges drikkeri, mens den deskriptive vil koncentrere sig om at udpege, hvordan tingene nu engang foregår.

Metode

Inden for det samfundsvidenskabelige hovedområde bruger man et stort antal metoder til indsamling af empiriske data. Nogle er karakteristiske for bestemte samfundsvidenskaber fx etnologi, andre vil man benytte sig af mange steder. Det kunne fx være brug af spørgeskemaer. Der er skrevet tykke bøger om metoder af forskellig slags, her skal der kun gives nogle illustrerende eksempler: *statistisk analyse, observation, eksperiment, indholdsanalyse af tekster, simulation mm*. Vi vil som eksempel på metode fokusere på brug af spørgeskema længere fremme.

Man deler ofte overordnet ind i *kvantitative* metoder i forhold til *kvalitative* metoder. De første tager udgangspunkt i størrelser, der kan tælles eller vejes, altså udtrykkes i tal, mens de sidste sigter på forhold, hvor nuancer og mange forskelligartede muligheder ikke gør dette rimeligt fx personlig begrundelse for ikke at drikke alkohol.

Vigtige krav til undersøgelse

Hvis man arbejder med fx et spørgeskema som sin metode til at indsamle viden, må man forholde sig til bl.a.:

- pålidelighed (vil gentagelse af målinger give det samme resultat?)
- gyldighed (måler du det, som du er ude på at måle?)
- præcision (får du den detaljering, som er ønskelig/nødvendig?)
- objektivitet (vil andre med de samme metoder komme frem til det samme resultat?)
- repræsentativitet (kan resultaterne udbredes til større grupper end stikprøven?)

Om spørgsmål

I tæt sammenhæng med disse krav gælder det, at de spørgsmål, som man vælger at lade indgå i sit spørgeskema, skal opfylde nogle bestemte standarder for at være egnede som måleinstrumenter. Ideelt set skal de være utvetydige og klare. Man bør altid afprøve dem på en lille gruppe, inden man går i gang for alvor, så man kan rette til på de steder, hvor spørgsmålene driller i første omgang.

Nogle tommelfingerregler kunne være:

- spørg om kun én ting ad gangen
- indviklede spørgsmål skal undgås
- ordene skal være almindelige og forståelige for dem, der skal svare
- ledende spørgsmål må ikke medtages (... synes du ikke, at ...)
- nedsættende eller nedladende ord må ikke indgå
- spørgsmålene skal komme i en naturlig rækkefølge (set med svarpersonens øjne)
- svarene skal kunne behandles bagefter med en rimelig indsats

Opgaveforslag

Den spørgeskema-undersøgelse om livsstil og dagligdag, som Politiken byggede på i citatet i starten af dette afsnit, er offentliggjort af Kræftens Bekæmpelse og Sundhedsstyrelsen 2005. Ud over alkohol handler den om unges forhold til bl.a. motion, rygning og sundhed mm. Her kommer nogle klip, der gengiver hovedresultater om alkohol og noget om metoden bag udvælgelsen af de unge, som er blevet bedt om at besvare spørgeskemaet. (Undersøgelsen ligger i sin fulde længde her: http://www.sst.dk/publ/Publ2005/CFF/MULD_2003/muld_2003.pdf)

"Alkoholturen er udbredt blandt de unge i denne undersøgelse, idet næsten alle svarer, at de drikker alkohol. Dette gælder henholdsvis 93% af drengene og 90% af pigerne. 79% af drengene og 65% af pigerne har drukket alkohol inden for den seneste uge. Alkoholforbruget den seneste uge stiger op gennem aldersgrupperne blandt drengene, mens en sådan sammenhæng ikke er tydelig blandt pigerne.

Henholdsvis 78% af drengene og 74% af pigerne var under 15 år, da de drak alkohol første gang, mens 55% af drengene og 54% af pigerne var under 15 år, da de var fulde første gang.

Det ses i undersøgelsen, at oplevelser med farlige eller strafbare problemer stiger markant med antallet af genstande, man drak, sidst man var fuld.

Over halvdelen af de unge i undersøgelsen går ind for en alkoholpolitik på deres skole/arbejdsplads."

Hvem har svaret på spørgeskemaet?

"Der er ved hjælp af CPR-registret udtrukket 3 tilfældige, ikke-vægtede stikprøver blandt unge, der pr. 30/10 2003 var mellem 16 og 20 år. I den nationale stikprøve er der udtrukket 3000 unge, mens der i stikprøverne fra de deltagende amter, København og Århus, er udtrukket 1500 unge fra hvert amt. ...

Herefter varierede svarprocenten mellem 60,1% i den nationale stikprøve, 60,4% i Københavns Amt og 58,9% i Århus Amt. Det gav en samlet svarprocent på 59,9% ... i alle tre stikprøver er (der) et større antal piger end drenge, der har svaret på spørgeskemaet. Kønsfordelingen blandt deltagerne i den nationale stikprøve er således 42,8% drenge og 57,2% piger. Fra Københavns Amt er der 43,7% drenge og 56,3% piger, mens deltagerne fra Århus Amt fordeler sig med 42,3% drenge og 57,7% piger."

- 1) Lyder resultaterne rimelige ud fra dine erfaringer?
- 2) Hvilke fejlkilder kunne der ligge i det generelle frafald i undersøgelsen? Og pige/dreng frafaldet?
- 3) Prøv at opstille nogle spørgsmål, som kunne indgå i et spørgeskema, som skulle måle unges forbrug af alkohol.
- 4) Overvej, hvilke andre metoder man kunne bruge til en sådan undersøgelse af unges forbrug af alkohol.
- 5) Prøv forsøgsvis at opstille nogle forskellige teorier, som kunne forklare resultaterne i undersøgelsen (gerne teorier med udgangspunkt i forskellige fag/ hovedområder).

Thijs:
Metode?
Vi har

masser af metode, fx interview, behandling af statistik, mange sådanne ting, men også mere generelt videnskabsteori, som ligger bag ved dem.